

مسئولیت مدنی بانک ها در قبال دسته چک های صیادی

احمدرضا داورپناه، دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه حقوق خصوصی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت،

ایران ahmadreza0d@gmail.com

مهدی کاظمی مقدم (نویسنده مسئول)، استادیار، گروه حقوق خصوصی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران

mehdi.k.m.2013@gmail.com

جمیله جعفری، استادیار، گروه حقوق، واحد زرقان، دانشگاه آزاد اسلامی، زرقان، ایران Jafari.j1380@gmail.com

چکیده

قانون جدید صدور چک در ۱۳ آبان ماه ۱۳۹۷ در ۲۵ ماده و ۲۰ تبصره به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. این قانون نوآوری های زیادی رانسبت به قانون های ماقبل خود شامل شده است که چک های صیادی از مهم ترین آن می باشد. درحقیقت قانونگذار به منظور جلوگیری از مشکلاتی که در گذشته ممکن بود برای صادرکنندگان و دارندگان چک به وجود بیاید، این نوع چک ها را جایگزین چک های قدیمی کرده است و برای اجرایی کردن آن، تکالیفی را هم در ثبت و صدور و هم در پرداخت چک برای بانک ها معین کرده است. با بررسی های صورت گرفته متوجه شدیم که قانون فوق الذکر علیرغم اینکه تکالیف بانک ها را در قبال دسته چک های صیادی دوچندان کرده است، اما در زمینه مسئولیت مدنی آن ها، نتوانسته است موفق عمل کند و آن را محدود به موارد خاصی در قانون صدور چک دانسته است. از همین رو این پژوهش به منظور مطالعه بیشتر در قانون جدید صدور چک و در قوانین خاص، به بررسی مسئولیت مدنی بانک ها در قبال دسته چک های صیادی پرداخته است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بانک ها در مقابل خساراتی که در اثر عدم انجام تکالیفی که در ثبت، صدور و پرداخت چک های صیادی برعهده دارند، به موجب مواد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی، ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی و تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، مسئولیت مدنی دارند که مبنای این مسئولیت مبتنی بر نظریه تقصیر و در مواردی به نظر می رسد نظریه محض می باشد و نیز به نظر می رسد نوع این مسئولیت در تمام موارد قراردادی است.

کلید واژه: بانک، تقصیر، چک، خسارت، مسئولیت مدنی.

مقدمه

در نظام های حقوقی اشخاص به واسطه زبانی که به دیگری وارد کرده اند باید درصدد جبران آن بر آیند که به آن مسئولیت مدنی می گویند. مسئولیت مدنی زمانی به وجود می آید که کسی بدون مجوز قانونی به حق دیگری لطمه بزند و در اثر آن زبانی به او وارد آورد. فرق نمی کند عملی که موجب خسارت شده است جرم باشد یا شبه جرم، زیرا مسئولیت مدنی نتیجه عمل بدون مجوز قانونی است، خواه آن عمل عمدی (جرم مدنی) یا غیر عمدی (شبه جرم) باشد.^۱

چک یکی از اسناد تجاری می باشد و اکثر قریب به اتفاق مردم در معاملات خود برای پرداخت وجوه از آن استفاده می کنند، گاهی دارندگان چک برای وصول آن دچار مشکلاتی از قبیل عدم موجودی کافی حساب صادر کننده چک، عدم مطابقت مشخصات قید شده روی چک با مشخصات اصلی صادر کننده، پرداخت نشدن چک به دلیل سرقتی بودن آن و... می شوند که همراه با خسارت هایی برای دارندگان چک می باشد. و از طرف دیگر صادرکنندگان چک به دلیل عدم موجودی کافی حساب خود و برگشت خوردن چک، روانه زندان می شوند.

قانون گذار با تصویب قانون جدید صدور چک در ۱۳ آبان ماه ۱۳۹۷ و جایگزین کردن چک های صیادی به جای چک های کاغذی، اعتبار سنجی حساب افراد هنگام درخواست دسته چک صیادی توسط بانک و الزام افراد به داشتن دسته چک های صیادی و ثبت و تأیید کردن مشخصات افراد و تمامی مراحل چک توسط صادر کننده و دارنده چک در سامانه صدور یکپارچه دسته چک (سامانه صیاد) به مشکلات پیشین خاتمه داد.

همچنین در این قانون وظایف و اختیارات بانک ها به دلیل نقش نظارتی که در قبال این دسته چک ها دارند بیشتر شده است. مسلماً زمانی که وظایف و اختیارات بانک بیشتر می شود مسئولیت های آن ها هم بیشتر خواهد شد؛ در قانون فوق علیرغم اینکه قانون گذار وظایف و مسئولیت مدنی بانک ها را در قبال این تکالیف معین کرده است، اما به خوبی نتوانسته است ابهامات گذشته را بر طرف کند چرا که مسئولیت مدنی بانک ها را فقط محدود به موارد ماده ۵ مکرر این قانون دانسته است؛ به عنوان مثال می توان به تبصره ۱ ماده ۶ این قانون اشاره کرد که بیان می کند: بانک ها و سایر اشخاصی که طبق قوانین یا مقررات مربوط، اطلاعات مورد نیاز اعتبار سنجی یا رتبه بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل می باشند. همان طور که مشاهده می شود در این تبصره هر چند قانون گذار بانک و سایر اشخاص را مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل به سایر مؤسسات دانسته است اما مشخص نکرده است در صورتی که در این مورد تخلفی از ناحیه آن ها بروز کند و باعث

---

^۱سید حسن امامی، حقوق مدنی، ج اول (چاپخانه اسلامی، ۱۳۹۹)، ۶۶۳.

خسارت هایی به مشتریان خود شوند، مسئولیت آن بر عهده چه کسی می باشد. از همین رو در مقاله پیش رو سعی داریم تا به روش کتابخانه ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی، به مسئولیت مدنی بانک ها در قبال ثبت، صدور و پرداخت دسته چک های صیادی بپردازیم و پاسخ دهیم، مسئولیت مدنی خسارت های وارده از ناحیه بانک در قبال تکالیفی که نسبت به چک های صیادی دارند بر عهده چه کسی است؟ همچنین قانون جدید صدور چک مصوب ۱۳۹۷ در زمینه مسئولیت مدنی بانک ها تا چه حد توانسته است موفق عمل کند؟

از زمان تصویب قانون جدید صدور چک تا به امروز که حدود ۴ سال می گذرد، پژوهش های گوناگونی در رابطه با این قانون به انجام رسیده است که عمده این تحقیقات در رابطه با نوآوری ها و مزایا و معایب این قانون نسبت به قانون های ماقبل می باشد؛ اما هنوز پژوهشی به انجام نرسیده است که در آن مسئولیت مدنی بانک ها را در قانون فوق الذکر به صورت کامل بررسی و مورد ارزیابی قرار دهد.

در مقاله حاضر نخست به انواع چک های جدید در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷ و سامانه صیاد توجه دارد، آن ها را نام برده و توضیح می دهد و در نهایت تکالیف و مسئولیت مدنی بانک ها را در ثبت، صدور و پرداخت چک های صیادی به صورت جداگانه بررسی کرده و بعد از آن به نتیجه گیری خواهد پرداخت.

۱. انواع چک های جدید در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷

۱-۱. چک صیادی

چک های صیادی یکی از نوآوری های قانون جدید صدور چک مصوب ۱۳۹۷ می باشد که منظور از این نوع دسته چک ها، چک های می باشد که تمام مراحل آن، از ثبت و صدور آن گرفته تا انتقال و پرداخت آن صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه الکترونیکی دسته چک (سامانه صیاد) انجام می شود. این دسته چک ها ویژگی های مخصوص به خود را دارند که آن ها را متمایز از هر نوع دسته چک که در گذشته صادر می شود کرده است؛ این ویژگی ها عبارتند از: ۱- رنگ این دسته چک ها؛ چک های صیادی همگی به رنگ صورتی مایل به بنفش می باشند و یک نوع هماهنگی بین آن ها دیده می شود و فرق نمی کند که از کدام بانک صادر شده است چرا که روند صدور و پرداخت تمام آن ها تحت نظارت بانک مرکزی می باشد. ۲- شناسه ۱۶ رقمی صیاد؛ در دسته چک های صیادی در بالا و سمت چپ یک کد ۱۶ رقمی وجود دارد که صدور هر برگ چک منوط به آن کرده است که مبلغ

و تاریخ مندرج در چک و نام دارنده آن چک همراه با شناسه ویژه آن چک در سامانه صیاد درج شود. اگر صدور چک در سامانه صیاد درج نشود، یک سند تعهد آور مدنی خواهد بود.^۲ ۳- در پایین چک در سمت چپ گفته شده است که کارسازی این چک منوط به ثبت، صدور، دریافت و انتقال آن در سامانه صیاد است: بر اساس این گفته اگر این دسته چک ها در سامانه صیاد ثبت نشده باشند، بانک از پرداخت آن به دارنده چک خودداری می کند. ۴- یکی دیگر از خصوصیت چک های صیادی، حذف کلمه در وجه حامل در این دسته چک ها می باشد. در دسته چک های صیادی، چک حتماً باید در وجه شخص معین صادر شود؛ بر خلاف چک های قدیمی که در وجه شخص حامل هم می توانستند صادر شوند.

شکل ۱: نمونه یک برگ چک صیادی

۲-۱. چک موردی

این نوع چک از ابداعات اصلاحات ۱۳ / ۸ / ۹۷ قانون صدور چک است که در تبصره ۲ ماده ۶ این قانون پیش بینی شده است. این نوع چک بدون نیاز به داشتن دسته چک و بدون نیاز به اعتبار سنجی، رتبه بندی اعتباری، امکان برداشت از حساب را برای ذی نفعان فراهم می کند.^۳

۳-۱. چک الکترونیکی

یکی دیگر از نوآوری های قانون جدید صدور چک، چک الکترونیکی می باشد؛ که چک الکترونیک صیاد هم گفته می شود. ساده ترین تعریفی که از چک الکترونیک می توان ارائه داد این است: چک الکترونیک نوعی از چک است که کاملاً بر بستر اینترنت ساز و کار می شود و تمام مراحل صدور چک، دریافت چک و تایید اطلاعات آن و انتقال چک به شخص دیگر به صورت آنلاین و سیستمی اجرا خواهد شد. در چک الکترونیک شخص دارنده حساب جاری به جای صدور چک کاغذی، به موجب امضای الکترونیک به بانک دستور پرداخت مبلغی معین به شخص

^۲ محمد مهدی توکلی، بررسی نوآوری های قانون جدید صدور چک، اصلاحی سال ۱۳۹۷ (نشر مکتوب آخر، ۱۳۹۸)، ۱۹.

^۳ حسین گرامی، شرح ماده به ماده قانون صدور چک اصلاحی ۱۳ / ۸ / ۱۳۹۷، (تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۷)، ۱۷.

مشخصی را برای تاریخی خاص صادر می کند. کلیه مقررات راجع به چک کاغذی، مانند قابلیت تعقیب کیفی و مسئولیت تضامنی صادر کننده و ضامن در مورد چک الکترونیکی حاکم دانسته شده است.^۴ در کنار مزایای فراوانی که برای چک الکترونیکی شمرده شده است، مهمترین ایراد این نوع چک وابسته بودن آن به اینترنت می باشد. به طوری که اگر فردی به اینترنت دسترسی نداشته باشد امکان صدور چک الکترونیکی و یا تایید و انتقال چک را نخواهد داشت.

۲. سامانه صیاد

این سامانه با هدف متمرکز سازی درخواست های دسته چک، امکان اعتبار سنجی صاحبان حساب و امضا، جلوگیری از اختصاص دسته چک به افراد فاقد صلاحیت و بد سابقه و همچنین اختصاص شناسه منحصر به فرد به هر برگ چک، توسط بانک مرکزی، راه اندازی شده است. این سامانه، امکان استعلام هر برگ چک با توجه به شناسه استعلام تولیدی توسط بانک مرکزی را برای پذیرنده چک فراهم آورده که این مقوله، امنیت بیشتری را در حوزه مبادلات چک ایجاد می کند. با استقرار این سامانه، اندازه و فرمت برگ چک برای همه بانک ها یکسان شده است و ضمناً، اطلاعات هویتی صاحبان چک به همراه شناسه استعلام در قالب یک بارکد دو بعدی روی چک درج شده که این موضوع، امکان سوء استفاده های احتمالی را کاهش می دهد. عملکرد این سامانه به این صورت می باشد که با مراجعه مشتری به شعبه، ثبت اولیه درخواست صدور دسته چک توسط کاربر شعبه انجام می پذیرد و در صورت تأیید توسط رئیس شعبه، درخواست مورد نظر به منظور استعلام، به سامانه صیاد بانک مرکزی ارسال می شود. چنانچه، درخواست دهنده از نظر بانک مرکزی، واجد شرایط دریافت دسته چک باشد، درخواست مذکور از سامانه صیاد به گروه صدور دسته چک به منظور شخصی سازی و چاپ چک ارسال خواهد شد.^۵

۳. تکالیف و مسئولیت مدنی بانک ها در ثبت چک های صیادی

قانونگذار در مواد ۲۱ و ۲۱ مکرر قانون صدور چک، وظایف و تکالیفی را برای بانک ها در قبال ثبت چک صیادی معین کرده است که عبارت می باشند از:

^۴ همان ، صص ۶ و ۷.

^۵ همان ، ۱۸۰.

۱ - به موجب ماده ۲۱ مکرر قانون صدور چک الحاقی ۱۳ / ۸ / ۱۳۹۷، بانک مرکزی مکلف می باشد ظرف مدت دو سال پس از لازم الاجرا شدن این قانون، در مورد اشخاص ورشکسته و معسر از پرداخت محکوم به یا دارای چک برگشتی رفع سوء اثر نشده، از دریافت دسته چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد و استفاده از چک موردی جلوگیری کرده و همچنین امکان استعلام آخرین وضعیت صادرکننده چک، شامل سقف اعتبار مجاز، سابقه چک برگشتی در سه سال اخیر و میزان تعهدات چک های تسویه نشده را صرفاً برای کسانی که قصد دریافت چک دارند، فراهم نماید. یعنی بر اساس این ماده بانک مرکزی مکلف می باشند که از ثبت چک هایی که توسط اشخاص ورشکسته و معسر از پرداخت محکوم به و همچنین چک هایی که در گذشته سابقه برگشت دارند، خودداری کند.

۲ - تسویه چک هایی که پس از گذشت دو سال از لازم الاجرا شدن این قانون، صادر می شود صرفاً در سامانه چکاوک طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و در وجه مالک نهایی چک، بر اساس استعلام از سامانه صیاد انجام خواهد شد. در همین رابطه قانون گذار اشاره کرده است: در صورتی که مالکیت آن ها در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مضمول این قانون نخواهند بود و بانک ها مکلف می باشند که از پرداخت وجه آن ها خودداری نمایند.^۶ در اصل بر اساس این ماده، چک هایی که پس از گذشت دو سال از لازم الاجرا شدن این قانون صادر می شوند برای اینکه مضمول قانون جدید صدور چک شوند، باید مالکیت آن چک در سامانه صیاد ثبت شود و اگر چکی مالکیت آن در این سامانه ثبت نشده باشد علاوه براین که از درجه اعتبار ساقط شده، مضمول این قانون هم نخواهد بود، و بانک ها هم مکلف می باشند که از پرداخت آن خودداری کنند.

۳ - بانک مرکزی مکلف است با تجمیع اطلاعات گواهینامه های عدم پرداخت و آراء قطعی محاکم درباره چک در سامانه یکپارچه خود، امکان دسترسی بر خط بانک ها و مؤسسات اعتباری را به سوابق صدور و پرداخت چک و همچنین امکان استعلام گواهینامه های عدم پرداخت را برای مراجع قضایی و ثبتی از طریق شبکه ملی عدالت ایجاد نماید.^۷

قانونگذار در قانون جدید صدور چک مصوب ۱۳۹۷ علیرغم اینکه وظایفی را برای بانک ها در قبال ثبت چک معین کرده است، اما متأسفانه هیچ ضمانت اجرا حقوقی، در قبال این وظایف مشخص نکرده و در این رابطه سکوت پیشه کرده است. یعنی در اصل از یک طرف در این قانون وظایف و تکالیفی را در قبال ثبت چک در سامانه صیاد برای بانک ها معین کرده است و از طرف دیگر در قبال عدم انجام این وظایف و ضرر و زیان هایی که ممکن است در

---

^۶ قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷، تبصره ۱ ماده ۲۱ مکرر.
^۷ همان، تبصره ۱ ماده ۲۱.

صورت انجام ندادن این تکالیف توسط بانک‌ها برای اشخاص ذینفع به وجود بیاید سکوت اختیار کرده است و نوعی ناهماهنگی را در این قانون به وجود آورده است. حال ممکن است این سؤال به ذهن متبادر شود که در صورتی که بانک‌ها در قبال این وظایفی که در ثبت چک بر عهده دارند کوتاهی به عمل آورند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ذینفع به وجود آورد در این صورت بر اساس استناد به کدام ماده قانونی می‌توان شخص یا اشخاص زیان‌زننده را ملزم به جبران خسارت کرد؟

برای پاسخ به این سؤال، باید به قوانین خاص مراجعه کرده و آن‌ها را بررسی و تحلیل نمود؛ به عنوان مثال از یک طرف زمانی که به ظاهر ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی نگاه می‌کنیم، در این ماده گفته شده است: در قبال وظایف و تکالیفی که کارمندان دولت و شهرداری‌ها و همچنین مؤسسات وابسته به آن‌ها بر عهده دارند اگر در نتیجه عمد و بی‌احتیاطی، خساراتی به اشخاص وارد شود، شخص زیان‌زننده شخصاً مسئول جبران خسارت می‌باشد. و در ادامه همین ماده بیان شده است که در صورتی که این خسارت مستند به عمل او نبوده و به سبب نقص وسائل اداره یا مؤسسه مزبور باشد، جبران خسارت بر عهده اداره یا مؤسسه مزبور می‌باشد.^۸ از جهاتی ما می‌توانیم به این ماده استناد کنیم؛ چرا که این ماده کارکنان و مستخدمین بانک‌های دولتی و بانک مرکزی را در بر می‌گیرد، زیرا کارکنان و مستخدمین بانک‌های دولتی و بانک مرکزی کارمند دولت محسوب می‌شوند.

اما نکته قابل تأمل در این ماده عنوان واژه کارمندان است نه کارگران؛ کسانی که رابطه حقوقی آنان با دولت تابع قانون استخدام کشوری یا سایر قوانین و مقررات استخدامی است؛ مانند (قضات و دانشگاهیان و ارتشیان)^۹. و از آنجایی که رابطه حقوقی کارکنان و مستخدمین بانک‌های خصوصی با دولت تابع قانون استخدام کشوری نیست بلکه روابط آن‌ها تابع قانون کار می‌باشد، در نتیجه این ماده بانک‌های خصوصی را در بر نمی‌گیرد. همچنین از طرف دیگر اگر به ظاهر ماده ۱۱۲ و ۱۱۳ قانون مسئولیت مدنی نگاه کنیم، این مواد ویژه کارفرمایان و کارگران می‌

---

^۸ مطابق ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی: ((کارمندان دولت و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آن‌ها که به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی، خسارتی به اشخاص وارد نمایند، شخصاً مسئول جبران خسارت وارده می‌باشند؛ ولی هرگاه خسارات وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به نقص وسائل ادارات و مؤسسات مزبور باشد، در این صورت، جبران خسارت بر عهده اداره یا مؤسسه مربوطه است ولی در مورد اعمال حاکمیت دولت، هرگاه اقداماتی که بر حسب ضرورت برای تأمین منافع اجتماعی طبق قانون به عمل آید و موجب ضرر دیگری شود، دولت مجبور به پرداخت خسارت نخواهد بود.))

^۹ سعید صالح احمدی، قانون مسئولیت مدنی در نظم حقوقی کنونی (تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۸)، ۲۸۱.

^{۱۱} مطابق ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی: ((کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند، مسئول جبران خساراتی می‌باشند که از طرف کارکنان اداری و یا کارگران آنان در حین انجام کار یا به مناسبت آن وارد شده است، مگر اینکه مجرز شود، تمام احتیاط‌هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می‌نموده، به عمل آورده یا

باشد؛ یعنی در اصل این مواد ویژه کسانی می باشد، که روابط حقوقی آن ها با دولت تابع قانون کار می باشد؛ نه کسانی که رابطه حقوقی آن ها با دولت تابع قانون استخدام کشوری می باشد؛ از همین رو این ماده شامل بانک های خصوصی می شود اما شامل بانک های دولتی نمی شود.

نکته حائز اهمیت دیگر این است که در قانون جدید صدور چک، وظایف و تکالیفی را به صورت کلی برای همه بانک ها در قبال ثبت چک در نظر گرفته شده است. یعنی در اصل قوانین چک برای همه بانک ها یکسان می باشد؛ نه اینکه صرفاً برای بانک های دولتی و یا صرفاً برای بانک های خصوصی باشد. لذا بهترین گزینه ای که می توان در قبال عدم انجام این وظایف و تکالیف، بدان استناد کرد و مسئولیت مدنی بانک ها در قبال ثبت چک در نظر گرفت، بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور می باشد. علت آن هم این است که در این ماده به صورت مستقیم به مسئولیت مدنی بانک ها به صورت کلی اشاره کرده است و فقط مختص موارد خاص نمی باشد آنجا که بیان می دارد: هر بانک در مقابل خساراتی که به مشتریان وارد کرده است، مسئول می باشد و باید آن خسارت را جبران کند.^{۱۲} و نیامده است بانک های دولتی را از بانک های خصوصی تفکیک کند و علاوه بر آن شامل وظایف و تکالیفی که بانک مرکزی در حیطه وظایف خود بر عهده دارد نیز می شود. از همین رو با استناد به بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، می توان گفت: هر بانک در مقابل خساراتی که در اثر عدم انجام تکالیفی که در ثبت چک در سامانه صیاد بر عهده دارد، مسئول جبران خسارت به اشخاص ذینفع می باشد.

با استناد به بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور در قبال وظایف و تکالیفی که بانک ها در ثبت چک بر عهده دارند، این طور به نظر می آید که مبنای مسئولیت مدنی مبتنی بر نظریه محض (نوعی) می باشد. زیرا این ماده در هر صورت بانک ها را در قبال خساراتی که به مشتریان خود وارد می کنند مسئول جبران آن خسارت دانسته است مگر در حوادث قهری؛ یعنی بانک فقط در صورت بروز حوادث قهری معاف از جبران خسارت می باشد و در غیر از این مورد در هر صورت مسئول جبران خسارت می باشد. در اصل شخص زیان دیده فقط همین که خسارات وارده

اینکه اگر احتیاط های مزبور را به عمل می آوردند، باز هم جلوگیری از ورود زیان مقدور نمی بود؛ کار فرما می تواند به وارد کننده خسارت در صورتی که مطابق قانون مسئول شناخته شود، مراجعه نماید. ( )

^{۱۱} مطابق ماده ۱۳ قانون مسئولیت مدنی: ((کارفرمایان مشمول ماده ۱۲، مکلفند تمام کارگران و کارکنان اداری خود را در مقابل خسارات وارده از ناحیه آنان به اشخاص ثالث، بیمه نمایند. ( )

^{۱۲} مطابق بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور: ((هر بانک در مقابل خساراتی که در اثر عملیات آن متوجه مشتریان می شود مسئول و متعهد جبران خسارت خواهد بود. مدیر عامل، رئیس هیئت مدیره، اعضاء هیئت عامل و اعضاء هیئت مدیره هر بانک نیز در مقابل صاحبان سهام و مشتریان مسئول خساراتی می باشند که به علت تخلف هر یک از آن ها از مقررات و قوانین و آئیننامه های مربوط به این قانون یا اساسنامه آن بانک به صاحبان سهام یا مشتریان وارد می شود. ( )

و رابطه سببیت بین زیان و فعل بانک را ثابت کند کافی می باشد و دیگر نیازی به اثبات تقصیر بانک ندارد. نظریه محض (نوعی) بیانگر مسئولیتی است که به حکم قانون و براساس مصالح و تدبیر حفظ منافع افراد ایجاد می شود و تابع قواعد عمومی مسئولیت مدنی نیست، هدف از این مسئولیت تحمیل ضمان به نتیجه فعل است نه کیفیت آن به همین جهت هم آن را مسئولیت نوعی نامیده اند؛ بدین معنی که، اگر در قواعد عمومی، فعل زیانبار سبب ضمان می شود و مهمترین مسأله آن، احراز فعل ناروا و انتساب آن به مسئول است، در این مورد استثنایی، به نتیجه کار شخص توجه دارد و نتیجه زیانبار، برای ایجاد مسئولیت کافی است. در مسئولیت محض کافی است خواهان ثابت نماید که ضرری از فعل خواننده به وی وارد آمده است که در این صورت بلافاصله حکم به مسئولیت خواننده داده می شود. در حالی که اگر این ماده بیان می کرد: بانک ها در قبال تکالیفی که بر عهده دارند در صورتی مسئول جبران خسارت می باشند که خسارات وارده مستند به عمل آن ها باشد و در صورتی که خسارت وارده مستند به عمل آن ها نباشد از جبران خسارت معاف می باشند؛ در این حالت مبنای مسئولیت مدنی را مبتنی بر نظریه تقصیر قرار می دادیم، یعنی شخص زیان دیده علاوه بر اینکه باید خسارات وارده و رابطه سببیت بین زیان و فعل بانک را اثبات می کرد، تقصیر شخص زیان زنده (بانک) را هم باید اثبات می کرد. در حالی که با استناد به بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، بانک ها در قبال تکالیفی که در ثبت چک بر عهده دارند، در صورت کوتاهی و عدم رعایت نظامات مقرر قانونی مسئول جبران خسارت می باشند و بعد از جبران خسارت می توانند به کارمند یا کارمندان مربوطه که مقصر در ورود ضرر بوده اند، رجوع کنند و خسارت وارد شده به بانک را مطالبه کنند.^{۱۳}

همچنین در صورتی که در این ماده بیان شده بود: بانک ها در قبال تکالیفی که بر عهده دارند مسئول جبران خساراتی می باشند که از ناحیه آن ها به مشتریان وارد شده است، مگر این که محرز شود که آن ها تمام احتیاط های لازم را به عمل آورده اند یا اگر آن احتیاط های لازم را انجام داده بودند باز هم آن خسارت به بار می آمد، در این صورت ما مبنای مسئولیت مدنی را مبتنی بر نظریه فرض تقصیر می دانستیم؛ زیرا در چنین مواردی تقصیر شخص در قانون مفروض دانسته شده است و بانک مسئول جبران خسارات است، مگر آنکه ثابت کند که تقصیری نداشته است.^{۱۴}

لذا شاید بهترین گزینه ای که می توان مبنای مسئولیت مدنی بانک ها در ثبت چک قرار داد، نظریه محض باشد.

^{۱۳} مینا صدوقی، ((مسئولیت مدنی بانک مرکزی)) (پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق - گرایش خصوصی، دانشکده دانشگاه علم و فرهنگ، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۹۳)، ۹۲.

^{۱۴} محمد مهدی توکلی، کتاب جامع حقوق مدنی، ج اول، (مکتوب آخر، ۱۳۹۹)، ۴۹۲.

گروهی از کارشناسان مسئولیت مدنی بانک‌ها در ثبت چک را از نوع قراردادی دانسته‌اند؛ و دلایل خود را به این

شرح بیان داشته‌اند: اولاً - طبق قانون جدید صدور چک، صدور هر برگ چک مستلزم ثبت آن در سامانه صیاد

است و اگر برگ چکی در سامانه صیاد ثبت نشود یک سند تعهد آور مدنی محسوب می‌شود.^{۱۵} در همین رابطه باید

بیان کرد: همان‌طور که مشتریان در قبال ثبت چک تکالیفی را در قبال بانک بر عهده دارند، بانک هم در قبال

مشتریان در ثبت چک تکالیفی را بر عهده دارد که اگر آن‌ها را به درستی انجام ندهند، مسئول جبران خسارت می

باشد، و از آنجایی که بانک در برابر مشتریان متعهد به انجام آن تکالیف شده است، مانند این است که میان بانک و

مشتریان قراردادی وجود دارد از همین رو آن مسئولیت از نوع قراردادی می‌باشد؛ مانند اینکه بانک‌ها زمینه ثبت

چک را فراهم نکرده باشند، یا اینکه وظایف دیگری که در همین زمینه بر عهده دارند را به درستی انجام ندهند و در

نتیجه آن ترک فعل باعث بروز خسارتی به طرف مقابل شده باشند، در این حالت مسئول جبران خسارت قراردادی

می‌باشند؛ مگر این که اثبات کنند عدم ایفای تعهد ناشی از قوه قاهره یا در نتیجه عملکرد طرف مقابل بوده است.^{۱۶}

به عنوان مثال در حالی که بانک مرکزی ظرف مدت دو سال پس از لازم الاجرا شدن این قانون در مورد اشخاص

ورشکسته و معسر از پرداخت محکوم به از دریافت دسته چک و صدور چک جدید در سامانه صیاد جلوگیری

نکرده باشد، مسئول جبران خسارت می‌باشد و نوع مسئولیت او قراردادی است؛ اما اگر آن عدم ایفای تعهد ناشی

از قوه قاهره یا در اثر عملکرد طرف دیگر قرارداد باشد از مسئولیت معاف می‌باشد. ثانیاً - شخصی که در بانکی

حساب باز می‌کند یا اینکه دسته چک یا ضمانت نامه از بانک دریافت کرده است، آن شخص با بانک رابطه

قراردادی دارد و همچنین مسئولیت بانک در قبال آن‌ها نیز قراردادی می‌باشد.^{۱۷} ثالثاً - از نظر نگارنده، قرارداد افتتاح

حساب جاری، تابع قواعد عام قراردادهاست. یکی از این قواعد، که شرط صحت هر قراردادی است، رضایت هر

یک از طرفین (در مثال بانک و مشتری) در انعقاد قرارداد است.^{۱۸} نتیجه چنین قاعده‌ای این است که نه بانک را می

توان به انعقاد قرارداد افتتاح حساب مجبور کرد و نه مشتری را ملزم کرد که در بانک خاصی حساب جاری افتتاح

نماید.

و نیز هر بانکی حق خواهد داشت، از افتتاح حساب برای یک متقاضی خاص خودداری کند. یا مثلاً می‌تواند، حین

افتتاح حساب برای مشتریان خود، شرط یا شروطی درباره مسائل مختلف بگنجاند تا در صورت تخلف مشتریان،

^{۱۵} توکلی، پیشین، ۱۹.

^{۱۶} سید مصطفی نویسنده: محقق داماد و یاسر مرادی، ((تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان؛ موانع و راهکارها))، اقتصاد اسلامی ۷۲، ش ۱۸، (۱ دی ۱۳۹۷) ۱۰۰.

^{۱۷} همان، ۱۰۱.

^{۱۸} قانون مدنی، ماده ۱۹۰.

به سبب تخلف از شرط، قرارداد افتتاح حساب مورد توافق را فسخ کنند. و شرایط خاص قرارداد فی مابین احکام و قوانین عام و خاص حاکم و مربوط به چک می باشد. هرچند این نقد نیز قابل طرح می باشد که نمی توان مسئولیت مدنی بانک ها در ثبت چک را از نوع قراردادی دانست زیرا برای استناد به مسئولیت قراردادی وجود یک قرارداد معتبر و قانونی ضرورت دارد، اما همانطور که در مطلب فوق متذکر شدیم می توان وجود چنین قرارداد حقیقی را در موضوع مورد بحث موجود دانست.

۴. تکالیف و مسئولیت مدنی بانک ها در صدور چک های صیادی

قانونگذار در مواد ۶ و ۲۱ قانون جدید صدور چک، وظایف و تکالیفی را برای بانک ها در قبال صدور دسته چک های صیادی معین کرده است که این وظایف عبارتند از:

الف - در ابتدای ماده ۶ قانون جدید صدور چک، اولین وظیفه ی بانک ها در قبال صدور چک اینست که بانک ها مکلفند تا برای ارائه دسته چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صدور یکپارچه الکترونیکی دسته چک (صیاد) نزد بانک مرکزی اقدام نمایند. در اصل قانون گذار در این ماده صدور دسته چک را صرفاً از طریق سامانه صیاد معتبر دانسته است و اگر دسته چک از هر طریقی غیر از این طریق صادر شود از درجه اعتبار ساقط می باشد و در این صورت بانک ها مسئول خسارت وارده به مشتری و دارنده چک خواهند بود.

ب- دومین وظیفه ی بانک ها در قبال صدور دسته چک، تبصره ۱ ماده ۶ قانون فوق الذکر می باشد؛ این تبصره بیان می دارد: بانک ها و سایر اشخاصی که طبق قوانین یا مقررات مربوط اطلاعات مورد نیاز اعتبار سنجی یا رتبه بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح و کامل می باشند.

ج - سومین وظیفه ی بانک ها، در تبصره ۲ ماده ۶ قانون فوق الذکر آمده است؛ به موجب آن، بانک مرکزی به منظور کاهش تقاضا برای دسته چک و رفع نیاز اشخاص به ابزار پرداخت وعده دار، مکلف می باشد ظرف مدت یکسال پس از لازم الاجراء شدن قانون، ضوابط و زیر ساخت خدمات برداشت مستقیم را به صورت چک موردی برای اشخاصی که دسته چک ندارند به صورت یکپارچه در نظام بانکی تدوین و راه اندازی نماید تا بدون نیاز به اعتبار سنجی، رتبه بندی اعتباری و استفاده از دسته چک امکان برداشت از حساب این اشخاص برای ذی نفعان معین، فراهم شود .

د - آخرین وظیفه ی بانک ها در قبال صدور چک، مربوط به ماده ۲۱ قانون جدید صدور چک می باشد؛ به موجب این ماده، بانک ها مکلف هستند کلیه حساب های جاری اشخاصی را که بیش از یکبار چک بی محل صادر کرده و تعقیب آن ها منجر به صدور کیفر خواست شده باشد بسته و تا سه سال به نام آنها حساب جاری دیگری باز ننماید. در رابطه با مسئولیت مدنی بانک ها در قبال وظایف و تکالیفی که در صدور دسته چک های صیادی بر عهده دارند، باز هم با سکوت قانون گذار مواجه می شویم؛ یعنی باز هم قانون گذار علیرغم اینکه از یک طرف وظایف و تکالیفی را برای بانک ها در قبال صدور دسته چک های صیادی معین کرده است، اما متأسفانه هیچ ضمانت اجرا حقوقی را در قبال عدم انجام این تکالیف و ضرر و زیان هایی که ممکن است در صورت انجام ندادن این تکالیف توسط بانک ها برای اشخاص ذینفع به وجود بیاید در نظر نگرفته است و یک نوع ناهماهنگی در این قانون وجود دارد. حال سؤال این است، در صورتی که بانک ها در قبال تکالیفی که در صدور دسته چک های صیادی بر عهده دارند، کوتاهی به عمل آورند و در نتیجه آن کوتاهی، خسارتی به اشخاص ذینفع به وجود آورند در این صورت به استناد کدام ماده قانونی می توان شخص یا اشخاص زیان زنده را ملزم به جبران خسارت کرد؟

با مراجعه به قوانین خاص و بررسی و تحلیل آن ها به نظر می رسد، در تبصره ۱ ماده ۶ قانون فوق الذکر که قانون گذار بیان می کند: بانک ها و سایر اشخاصی که اطلاعات مورد نیاز اعتبار سنجی یا رتبه بندی اعتباری را در اختیار مؤسسات مربوط قرار می دهند، مکلف به ارائه اطلاعات صحیح می باشند، باید با استناد به ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی^{۱۹}، که در قسمت ابتدایی آن آمده است: کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود، می تواند از کسی که لطمه وارد آورده است، جبران زیان مادی و معنوی خود را بخواهد و از آنجایی که تبصره ۱ ماده ۶ قانون فوق الذکر بانک ها و سایر اشخاص را مکلف به ارائه اطلاعات صحیح کرده است و اگر آن ها اطلاعات صحیح را در اختیار مؤسسات قرار ندهند، مانند حالتی می باشد که آن ها اقدام به اظهار و انتشار خلاف واقع کرده باشند، از همین رو جبران خسارت آن ها، می تواند هم از نوع خسارت معنوی و هم از نوع خسارت مادی باشد، در نتیجه بهترین گزینه ای که در این رابطه می توان به آن استناد کرد، ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی می باشد.

---

^{۱۹} مطابق ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی: ((کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع، به حیثیت و اعتبار و موقعیت دیگری زیان وارد آورده، مسئول جبران آن است. شخصی که در اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت، مشتریان کم و یا در معرض از بین رفتن باشد می تواند موقوف شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر، زیان وارده را از وارد کننده مطالبه نماید.))

به نظر می رسد؛ مبنای مسئولیت مدنی بانک ها در قبال صدور دسته چک های صیادی در یک سری از موارد مبتنی بر نظریه تقصیر می باشد و در موارد دیگر مبتنی بر نظریه محض می باشد؛ به عنوان مثال در آنجایی که قانون گذار بانک ها و سایر اشخاص را مکلف کرده است تا اطلاعات صحیح را در اختیار مؤسسات قرار بدهند، به موجب ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی ملزم به جبران خسارت هستند، در این حالت مبنای مسئولیت مدنی بانک ها مبتنی بر نظریه تقصیر می باشد. زیرا با توجه به قسمت دوم ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی، که قانون گذار بیان می دارد: شخصی که در اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت، مشتریانش کم و یا در معرض از بین رفتن باشد می تواند موقوف شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر، زیان وارده را از وارد کننده مطالبه نماید در اصل قانون گذار در قسمت دوم ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی جبران خسارت را منتسب به شخصی می داند که با اقدامات خود به اعتبار و موقعیت دیگری لطمه وارد کرده است. یعنی برای اینکه شخص را ملزم به جبران خسارت کنیم باید تقصیر او را اثبات کنیم و اگر شخص مرتکب تقصیری نشده باشد یا نتوان تقصیر او را اثبات کرد، معاف از جبران خسارت می باشد.

و در موارد دیگری (بند الف، ب و د) که بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، مسئول جبران خسارت می باشد، مبنای مسئولیت مدنی مبتنی بر نظریه محض می باشد. زیرا با استناد به این ماده، بانک ها در هر صورتی در قبال عدم انجام تکالیفی که در صدور چک های صیادی بر عهده دارند، مسئول جبران خسارت به اشخاص ذینفع می باشند مگر در حوادث قهری؛ بنابراین نیازی به اثبات تقصیر بانک نمی باشد و در این ماده بیان شده است در صورتی مسئول جبران خسارت هستند که خسارت مستند به عمل آن ها باشد و در صورتی که این چنین بود یعنی گفته شده بود که بانک در صورتی مسئول جبران خسارت به اشخاص ذینفع می باشد که خسارت مستند به عمل او باشد، در این صورت ما می توانستیم بگوییم که مبنای مسئولیت مدنی بانک ها در چنین مواردی مبتنی بر نظریه تقصیر می باشد و در این حالت باید تقصیر بانک را هم اثبات می کردیم تا بتوانیم بانک را ملزم به جبران خسارت کنیم.

به نظر می رسد؛ مسئولیت مدنی بانک ها در قبال صدور دسته چک های صیادی، مانند ثبت چک از نوع قراردادی می باشد. زیرا، اولاً؛ وقتی قانون گذار بانک ها را مکلف کرده است که برای ارائه دسته چک به مشتریان خود، صرفاً از طریق سامانه صیاد اقدام نمایند در اصل تعهدی را بر دوش بانک ها گذاشته است که ملزم به انجام آن می باشند. ثانیاً؛ زمانی که مشتریان از بانک دسته چک دریافت می کنند، در اصل مشتریان با بانک قراردادی بسته اند که در این قرارداد بانک متعهد شده است به مشتریان خود صرفاً از طریق این سامانه (صیاد) اقدام نماید. یعنی بانک در این رابطه نقش متعهد قرارداد را دارد و مشتریان نقش متعهد له قرارداد را دارند؛ از همین رو نوع مسئولیت مدنی بانک

ها در قبال صدور چک های صیادی، قراردادی می باشد. البته نکته حائز اهمیتی که در اینجا باید بدان اشاره کرد اینست که اگر در چنین مواردی بانک تعهد خود را ایفا نکند ولی اثبات کند که عدم ایفای تعهد ناشی از قوه قاهره یا فعل یا ترک فعل طرف قرارداد در عدم ایفای تعهد وی بوده است، بانک از مسئولیت قراردادی معاف می باشد.^{۲۰} به عنوان مثال، اگر بانک در اثر بروز قطع سراسری اینترنت موفق به ارائه اطلاعات صحیح به مؤسسات نشود که در این صورت به دلیل اینکه بر اثر حوادث قهری این مشکل به وجود آمده، بانک معاف از مسئولیت قراردادی می باشد.

۵. تکالیف و مسئولیت مدنی بانک ها در پرداخت چک های صیادی

قانون گذار، هم در ماده ۴ و هم در مواد ۵، ۵ مکرر و ۱۴ قانون جدید صدور چک، وظایف و تکالیفی را برای بانک ها در قبال پرداخت چک های صیادی معین کرده اند که این وظایف عبارت اند از:

۱- به موجب قسمت ابتدایی ماده ۴ قانون صدور چک، هر گاه وجه چک به دلایلی مانند عدم مطابقت امضاء یا قلم خوردگی در متن چک یا اختلاف در مندرجات چک و امثال آن پرداخت نگردد، بانک مکلف است بنابر درخواست دارنده چک فوراً غیر قابل پرداخت بودن آن را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی ثبت نماید و با دریافت کد رهگیری و درج آن در گواهینامه ای که مشخصات چک و هویت و نشانی کامل صادرکننده در آن ذکر شده باشد، علت یا علل عدم پرداخت را صریحاً قید و آن را امضاء و مهور و به متقاضی تسلیم نماید. باید دانست به گواهینامه فاقد کد رهگیری و فاقد مهر شخص حقوقی در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی شود.

۲- به موجب قسمت انتهایی ماده ۴ قانون صدور چک، در برگی که گواهینامه عدم پرداخت در آن نوشته می شود، باید مطابقت یا عدم مطابقت امضای صادرکننده با نمونه امضای موجود در بانک (در حدود عرف بانکداری) از طرف بانک گواهی شود. در همین راستا این ماده بانک را مکلف کرده است که به منظور اطلاع صادرکننده چک، فوراً نسخه دوم این برگ را به آخرین نشانی صاحب حساب که در بانک موجود است، ارسال دارد. در برگ مزبور باید نام و نام خانوادگی و نشانی کامل دارنده چک نیز قید گردد.

۳- به موجب ماده ۵ قانون صدور چک، در صورتی که موجودی حساب دارنده چک نزد بانک کمتر از مبلغ چک باشد به تقاضای دارنده چک، بانک مکلف است مبلغ موجودی در حساب را به دارنده چک بپردازد و دارنده چک با

^{۲۰} همان ۱۰۰

قید مبلغ دریافت شده در پشت چک آن را به بانک تسلیم نماید. در این موارد بانک مکلف است به درخواست دارنده چک فوراً کسری مبلغ چک را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی وارد نماید و با دریافت کد رهگیری و درج آن در گواهینامه ای با مشخصات مذکور در ماده ۴ آن را به متقاضی تحویل دهد، به گواهینامه فاقد کد رهگیری در مراجع قضایی و ثبتی ترتیب اثر داده نمی شود. لازم به ذکر است؛ چک مزبور نسبت به مبلغی که پرداخت نگردیده بی محل محسوب و گواهینامه بانک در این مورد برای دارنده چک، جانشین اصل چک می شود. در همین راستا این ماده بانک را مکلف کرده است تا اعلامیه مذکور در ماده ۴ را برای صاحب حساب ارسال نماید.

۴- به موجب ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بعد از ثبت غیر قابل پرداخت بودن یا کسری مبلغ چک در سامانه یکپارچه بانک مرکزی، این سامانه مراتب را به صورت بر خط به تمام بانک ها و مؤسسات اعتباری اطلاع می دهد و پس از گذشت بیست و چهار ساعت، کلیه بانک ها و مؤسسات اعتباری حسب مورد مکلف هستند تا هنگام رفع سوء اثر از چک، اقداماتی همچون عدم افتتاح هر گونه حساب و صدور کارت بانکی جدید، مسدود کردن وجوه کلیه حساب ها و کارت بانکی و هر مبلغ متعلق به صادرکننده که تحت هر عنوان نزد بانک یا مؤسسه اعتباری دارد به میزان کسری مبلغ چک به ترتیب اعلامی از سوی بانک مرکزی، عدم پرداخت هر گونه تسهیلات بانکی یا صدور ضمانتنامه های ارزی یا ریالی و عدم گشایش اعتبار اسنادی ارزی یا ریالی را نسبت به صاحب حساب اعمال نماید.

۵- به موجب قسمت انتهایی تبصره ۲ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک ها مکلف هستند به هنگام صدور گواهینامه عدم پرداخت، در صورتی که چک به نمایندگی صادر شده باشد، مشخصات نماینده را نیز در گواهینامه مذکور درج نمایند.

۶- به موجب تبصره ۳ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک در مواردی مکلف است تا مراتب را در سامانه یکپارچه بانک مرکزی اعلام کند تا فوراً به صورت بر خط از چک رفع سوء اثر شود. این موارد عبارت هستند از: الف- واریز کسری مبلغ چک به حساب جاری نزد بانک محال علیه و ارائه درخواست مسدودی که در این صورت بانک مکلف است ضمن مسدود کردن مبلغ مذکور تا زمان مراجعه دارنده چک و حداکثر به مدت یکسال، ظرف مدت سه روز واریز مبلغ را به شیوه ای اطمینان بخش و قابل استناد به اطلاع دارنده چک برساند؛ ب- ارائه لاشه چک به بانک محال علیه؛ ج- ارائه رضایت نامه رسمی (تنظیم شده در دفاتر اسناد رسمی) از دارنده چک یا نامه رسمی از شخص حقوقی دولتی یا عمومی غیر دولتی دارنده چک؛ د- ارائه نامه رسمی از مراجع قضایی یا ثبتی ذی صلاح مبنی بر اتمام عملیات اجرایی در خصوص چک؛ ه- ارائه حکم قضایی مبنی بر برائت ذمه صاحب حساب در

خصوص چک؛ و- سپری شدن مدت سه ساله از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت مشروط به عدم طرح دعوی حقوقی یا کیفری در خصوص چک توسط دارنده.

۷- به موجب قسمت دوم تبصره ۱ ماده ۱۴ قانون صدور چک، در مواردی که دستور عدم پرداخت به دلایلی همچون مفقودی، سرقت و جعل چک و ..... صادر شود، بانک مکلف است وجه چک را تا تعیین تکلیف آن در مرجع رسیدگی یا انصراف دستور دهنده در حساب مسدودی نگهداری نماید.

بعضی از اساتید حقوق معتقد هستند که این تکالیف مختص چک های صیادی نمی باشد و در سایر چک ها نیز می توان این تکالیف را برای بانک ها در قبال پرداخت چک لحاظ کرد؛ اما باید دانست این استدلال درست نیست؛ زیرا مطابق قانون جدید صدور چک تمامی مراحل دسته چک های صادره از زمان لازم الاجرا شدن این قانون از هر نوعی که باشند باید در محیط سامانه صیاد انجام شوند و اگر حتی یکی از این مراحل در محیطی خارج از این سامانه انجام شود، چک فاقد اعتبار می باشد، از همین رو تکالیفی که قانون گذار در قانون صدور چک برای بانک ها در قبال پرداخت چک معین کرده است، در اصل مختص چک های صیادی می باشد. به عنوان مثال حتی در چک های موردی که بدون نیاز به اعتبار سنجی، رتبه بندی اعتباری و استفاده از دسته چک امکان برداشت از حساب اشخاص را برای ذینفعان معین فراهم می کند، زمانی آن چک معتبر می باشد که تمام مراحل آن در محیط سامانه صیاد انجام شده باشد.

به موجب تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک، بانک یا مؤسسه اعتباری، حسب مورد مسئول جبران خساراتی خواهند بود که از عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره های آن به اشخاص ثالث وارد شده است. می توان گفت: قانون فوق الذکر در زمینه مسئولیت مدنی بانک ها در پرداخت چک های صیادی توانسته است تا حدودی موفق عمل کند و اگر بانک ها در قبال تکالیفی که در ماده ۵ مکرر بر عهده دارند (موارد ۴ تا ۶)، کوتاهی به عمل آورند، مسئول جبران آن خسارت خواهند بود؛ حال ممکن است این سؤال مطرح شود که اگر بانک ها در قبال دیگر وظایف و تکالیفی که در پرداخت چک بر عهده دارند، کوتاهی به عمل آورند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد آورند، چگونه و با استناد به کدام ماده قانونی می توان آن ها را ملزم به جبران خسارت کرد؟

متأسفانه قانون گذار در قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷ در قبال عدم انجام تکالیفی که بانک ها به موجب مواد ۴، ۵ و ۱۴ این قانون در پرداخت چک های صیادی بر عهده دارند (موارد ۱ تا ۳ و ۷)، سکوت پیشه کرده است؛ اما با توجه به قانون پولی و بانکی کشور در بند ج ماده ۳۵ به عنوان یک قاعده عام و کلی حاکم، که به وسیله قانون جدید نسخ نگردیده است می توان گفت؛ هر بانک در قبال عدم انجام تکالیفی که در پرداخت چک های صیادی بر

عهده دارد اگر کوتاهی به عمل آورد و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد آورد، مسئول جبران خسارت خواهد بود. قانونگذار در جهت حفظ سلامت جامعه و نظم عمومی مقرر داشته که تخلف از نظامات و مقررات دولتی که موجب ایراد صدمه به دیگران شود، نوعی خطا محسوب می شود و مرتکب را در معرض مسئولیت مدنی و در صورت عمدی بودن برای آن مجازات قرار می دهد.

مبنای مسئولیت مدنی بانک ها در قبال پرداخت چک های صیادی مبتنی بر نظریه محض می باشد. زیرا هم در تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک و هم در بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، قانون گذار بانک را در هر صورت مسئول جبران خسارت هایی می داند که در نتیجه عدم انجام تکالیف آن ها رخ داده است. بنابراین نیازی نیست که تقصیر بانک اثبات شود تا بتوانیم آن را مسئول جبران خسارت بدانیم. به عنوان مثال اگر قانون گذار در تبصره ۵ ماده ۵ مکرر قانون صدور چک این طور بیان می کرد: بانک یا مؤسسه اعتباری، حسب مورد در قبال عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره های آن به اشخاص ثالث، در صورتی مسئول جبران خسارت می باشد که خسارات وارده مستند به عمل او باشد. در این حالت ما مبنای مسئولیت مدنی بانک را مبتنی بر نظریه تقصیر قرار می دادیم و تقصیر بانک را هم در بروز خسارت اثبات می کردیم. یا همین طور اگر این تبصره بیان کرده بود: بانک یا مؤسسه اعتباری حسب مورد مسئول جبران خساراتی خواهند بود که از عدم انجام تکالیف مقرر در این ماده و تبصره های آن به اشخاص ثالث وارد گردیده است. مگر اینکه محرز شود آن ها تمام احتیاط های لازم را انجام داده اند و یا اگر احتیاط های لازم را هم انجام داده بودند باز هم آن خسارت به وجود می آمد. در این صورت ما مبنای مسئولیت مدنی بانک را مبتنی بر نظریه فرض تقصیر می دانستیم؛ زیرا در چنین مواردی تقصیر شخص در قانون مفروض دانسته شده است؛ بنابراین بانک، مسئول جبران خسارات است، مگر آنکه ثابت کند تقصیری نداشته است.^{۲۱}

به نظر می رسد مسئولیت مدنی بانک ها در پرداخت چک های صیادی، مثل صدور و ثبت از نوع قراردادی است. زیرا زمانی که صادرکننده برای گرفتن دسته چک به بانک مراجعه می کند و بعد از گرفتن دسته چک، چکی را در وجه شخص معینی صادر می کند، در اصل می توان گفت: صادر کننده با بانک قراردادی بسته است که در آن قرارداد بانک متعهد شده است که مبلغ چک را به دارنده پرداخت کند، پس زمانی که دارنده چک به بانک مراجعه می کند، بانک مکلف به انجام وظایف و تکالیفی قراردادی است، اگر بانک نتواند آن تکالیف و تعهدات را به خوبی انجام دهد در اصل او به تعهدات قراردادی خود عمل نکرده است، بنابراین بانک مکلف به جبران خسارت هایی

^{۲۱} توکلی ، پیشین ، ۴۹۲ .

می باشد که در اثر کوتاهی خود به اشخاص ثالث وارد کرده است و ناشی از قرارداد است و آن را خسارت های قراردادی می دانیم.

نتیجه گیری

عملکرد قانونگذار برای اولین بار در زمینه مسئولیت مدنی بانک ها در قانون جدید صدور چک، قابل تحسین می باشد؛ اما با بررسی های صورت گرفته، نواقص و کاستی هایی در این زمینه مشاهده می گردد، که از قانون فوق الذکر که با هدف خاتمه دادن به مشکلات پیشین تدوین شده است، بعید به نظر می رسد. در پژوهش حاضر بخشی از این مسائل مورد بررسی قرار گرفت که به طور خلاصه می توان به موارد ذیل اشاره نمود.

✓ ۱- وظایف و تکالیف بانک ها در قبال دسته چک های صیادی، شامل ثبت و صدور چک و پرداخت چک می باشد.

✓ مسئولیت های مدنی بانک ها در قبال دسته چک های صیادی، شامل ثبت، صدور و پرداخت چک های صیادی می باشد.

✓ در قبال تکالیفی که بانک ها در ثبت چک های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آن ها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، ملزم به جبران آن خسارت می باشد. مبنای این مسئولیت، مبتنی بر نظریه محض می باشد و نوع این مسئولیت قراردادی می باشد.

✓ در قبال تکالیفی که بانک ها در صدور چک های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آن ها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، در مواردی همچون تبصره ۱ ماده ۶ قانون صدور چک، که قانون گذار، بانک ها و سایر اشخاص را مکلف کرده است تا اطلاعات مورد نیاز اعتبار سنجی و رتبه بندی را به صورت صحیح و کامل در اختیار مؤسسات مربوط قرار بدهند، بانک به استناد ماده ۸ قانون مسئولیت مدنی، ملزم به جبران آن خسارات می باشد؛ در همین راستا به نظر می رسد؛ مبنای مسئولیت مدنی بانک مبتنی بر نظریه تقصیر می باشد. اما در رابطه با تکالیف دیگری که بانک ها در صدور چک های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آن ها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، ملزم به جبران آن خسارت می باشد که مبنای این مسئولیت مبتنی بر نظریه محض می باشد. لازم به ذکر است که

نوع مسئولیت مدنی بانک ها در صدور دسته چک های صیادی در تمام مواردی که قانون در همین راستا تکالیفی را بر دوش بانک گذاشته، قراردادی است .

✓ در قبال تکالیفی که بانک ها در پرداخت چک های صیادی بر عهده دارند، اگر کوتاهی از ناحیه آن ها سر بزند و در نتیجه آن کوتاهی خساراتی به اشخاص ثالث وارد شود، در مواردی که بانک به موجب ماده ۵ مکرر قانون جدید صدور چک، دارای تکالیفی در پرداخت چک می باشد، بانک به استناد تبصره ۵ ماده مذکور، ملزم به جبران خسارت می باشد و در موارد دیگری که بانک به موجب مواد ۴، ۵ و ۱۴ قانون صدور چک، دارای تکالیفی در پرداخت چک می باشد، بانک به استناد بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، ملزم به جبران خسارت می باشد. مبنای مسئولیت مدنی بانک در پرداخت چک های صیادی مبتنی بر نظریه محض می باشد و نوع این مسئولیت قراردادی هست .

✓ ۲- این قانون تا حدود کمی توانسته است در زمینه مسئولیت مدنی بانک ها به صورت موفق عمل کند؛ زیرا مسئولیت مدنی بانک ها در قبال تکالیفی که بر عهده دارند، هم شامل ثبت و صدور چک و هم شامل پرداخت چک می شود؛ در حالی که قانون فوق الذکر، فقط در زمینه تکالیفی که بانک ها در پرداخت چک های صیادی بر عهده دارند، این نوع مسئولیت را منظور کرده است؛ آن هم نه به صورت کامل، بلکه فقط آن را مشمول موارد ذکر شده در ماده ۵ مکرر قانون صدور چک دانسته است. در صورتی که تکالیف بانک ها در پرداخت چک های صیادی، مواد ۴، ۵ و ۱۴ قانون فوق الذکر را هم شامل می شود. از این رو به نظر می رسد که قوانین خاصی همچون قانون مسئولیت مدنی و همین طور قانون پولی و بانکی کشور، بسیار کامل تر از قانون صدور چک در زمینه مسئولیت مدنی بانک ها بوده و عملکرد قابل قبول تری دارد و در مواقع لزوم مراجعه به این قوانین، گزینه مناسبی به نظر می رسد.

منابع

- امامی، سید حسن. حقوق مدنی. چاپخانه اسلامی. ج. اول. چاپخانه اسلامی، ۱۳۹۹.
- توکلی، محمد مهدی. بررسی نوآوری های قانون جدید صدور چک. اصلاحی سال ۱۳۹۷. نشر مکتوب آخر، ۱۳۹۸.
- توکلی، محمد مهدی، آموزش جامع حقوق مدنی. ج اول. نشر مکتوب آخر، ۱۳۹۹.
- صالح احمدی، سعید. قانون مسئولیت مدنی در نظم حقوقی کنونی. تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۸.

- صدوقی، مینا. «مسئولیت مدنی بانک مرکزی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق - گرایش خصوصی، دانشکده دانشگاه علم و فرهنگ، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۹۳.
- گرامی، حسین. شرح ماده به ماده قانون صدور چک اصلاحی ۱۳ / ۸ / ۱۳۹۷. انتشارات جنگل، جاودانه، ۱۳۹۷.
- نویسنده: محقق داماد، سید مصطفی، و یاسر مرادی. «تحلیل مسئولیت بانک‌ها در قبال مشتریان؛ موانع و راهکارها». اقتصاد اسلامی ۷۲، ش. ۱۸ (۱ دی ۱۳۹۷): ۹۵-۱۲۰.

Civil liability of banks for sayadi check's

abstract

The new law on issuing checks has been approved by the Islamic Council parliament on November 4, 2018 in 25 articles and 20 comments. This law includes many innovations compared to the previous laws, of which sayadi check's are the most important. In fact, in order to avoid the problems that may have arisen for check issuers and holders in the past, the legislator has replaced these types of checks with the old ones, and for its implementation, he has defined tasks for the banks in Three the registration of issuance and the payment of checks, while the investigations, we realized that despite the fact that the above-mentioned law has doubled the duties of the banks in relation to the cheques, it has not been successful in terms of their civil liability, and it is limited to specific cases in the check issuance law. Therefore, in order to further study the relationship with the civil liability of banks in the new check issuance law and in special laws, the civil liability of banks has been investigated in relation to sayadi check's. The result of his research showed that banks are responsible for loss caused by failure to perform work based on the provisions of paragraph c of article 35 of the monetary and banking law, article 8 of the civil liability law, and Note 5, Article 5 Repeated of the Check Law. They are responsible for registering, issuing and paying sayadi check's. that

The basis of this responsibility is based on theorie of fault and in some cases it seems to be a pure theory, Venice It saemed the type of this responsibility is contractual in all cases

Keywords: bank, check , civil liability , damage , fault.